

II

Gourgaud gaat weg.

Gourgaud in zijn schamele kamer, verzinkt in zelfbeklag. Hij, die geschapen is voor de arbeid of te vechten, kan aan dit zinloos bestaan niet wennen en vervalt in de ergste zenuwspanning. Woedend om de gunst, waarin de Montholons staan, stoot hij bij Bertrand op een muur van onverstoortbaarheid en vindt ook bij de keizer geen steun meer. "Ik zie de keizer slechts nog een kwartier per dag", schrijft hij, "en dan alleen nog maar om bij het schaken toe te kijken, de stukken op te tillen of om de lichten uit te doen." (1)

Ondanks Napoleons nukkige uitvallen blijft Gourgaud hem trouw. Maar hij kookt van haat tegen de onvermijdelijke trawanten: tegen die vrouw, die geliefde of niet, de aandacht van de keizer trekt, tegen de wat slappe echtgenoot, die zich als de heer des huizes gedraagt. (Gourgaud bedoelt hier de Montholos, rkv.)

De enige heftige scène volgt na de andere. Op sommige dagen vergeet Gourgaud zich zo, dat hij niet meer weet waar hij is, met wie hij spreekt en de keizer op luide toon zijn lange staat van dienst, zijn verwondingen, zijn nutteloos verglijdende jeugd, zijn verprutste leven verwijt.

Napoleon houdt geen rekening met de geestelijke eenzaamheid van zijn vleugeladjutant. Hij heeft genoeg aan zijn eigen leed, aan zijn eigen zorgen.

Gourgaud is hem tot last. (2). En Sint Helena is niet de plaats waar men lastige mensen lang verdraagt.

Aantekening:

1. Gourgaud, 19 januari 1818.
2. Gourgaud ergert Napoleon, omdat hij gewoonlijk een wijde rode broek draagt, die de keizer niet mooi vindt. Als Napoleon wil weten, waarom hij dat doet, zegt hij: 'De anderen zijn versleten.' Dat is echter niet waar. Als het om geld gaat, is hij nooit tevreden. Hij vraagt Bertrand om wat geld. Marchand brengt het hem. Hij maakt aanspraak op dezelfde toelage als Montholon, maar die heeft een gezin (Dagboek II, 67). Overigens doet hij dat niet uit geldzucht, maar uit principe, omdat hij bij Montholon in niets wil achterblijven.

- 62 Omdat hij weet dat Gourgaud hem een echte, maar ook duistere en eisende liefde (1) toedraagt, moet hij hem met meer omzichtigheid behandelen. Maar ook de keizer verliest zijn zelfbeheersing en zijn woede komt er in boze woorden uit. (2)

Aantekening:

1. Napoleon zegt tegen hem: 'U bent jong en uw toeneigingen zijn overdreven. U hoort te lachen, beleefd en vriendelijk te zijn, maar u niet in de mensen opsluiten als in een geliefde.' (Gourgaud II, 145)
2. Een van de vele voorbeelden (29 juli 1817): 'U kunt niets dan mij beledigen. U bent mij niet toegewijd. Als u me toch niet wilt dienen, beschadig mij in elk geval dan niet.' Op 18 december: 'U spreekt kwaad over de mensen, die om mij heen zijn,' schreeuwde Napoleon, 'U bent een boosaardig mens, u heeft hetzelfde karakter als Hudson Lowe!' Gourgaud begint te huilen. De keizer kan niet tegen tranen. 'Bertrand', gaat hij verder. 'beweert dat hij met u niet leven kan. Als u zich verveelt, waarom gaat u dan niet met Archambault en Noverraz op jacht? Waarom sluit u zich niet aan bij Marchand of Cipriani? Maar u haat allen, die van mij houden!' "Sire", ik ben niet hovaardig, maar ik zoek mijn gezelschap niet onder lakeien.' (Gourgaud II, 410) In deze scène gebruikt Napoleon vervolgens een zo ruwe uitdrukking, dat die hier niet weergegeven kan worden (18 december 1817). De ongenade, waarin Gourgaud gevallen was, was op het gehele eiland bekend. Balmain, die O'Meara en Bertrand hierover vertelde, schreef op 27 januari 1818 aan zijn regering: 'Gourgaud staat bij Napoleon al lange tijd slecht aangeschreven. De rusteloze, melancholieke

gemoedsstemming van deze officier stoot hem af. Hij heeft zelfs een uitgesproken afkeer van hem en ontleent er genoegen aan hem te kwellen, te krenken en tot het uiterste te drijven.'

- 63 Al sinds maanden wil Gourgaud Sint Helena verlaten (1). Nu is zijn besluit gevallen: hij gaat. Bertrand bemiddelt, hoopt nog de onverdraaglijke van gedachten te doen veranderen. Maar Gourgaud wordt daardoor nog zekerder. De Montholons zijn schuld dat hij bij de keizer in ongenade is gevallen, hij zal Montholon tot een duel uitdagen (2).

Aantekening:

1. Volgens zijn eigen verklaring wil hij al sinds tijden weg. Op 26 mei 1817 schreef hij: 'Zodra er een opening voor mij is, denk ik af te reizen.' (Gourgaud II,92) Op 15 en 30 juli en op 1 augustus herhaalt hij deze uiting. Tussen 1 en 5 september breekt er een crisis uit. Gourgaud voelt zich door de houding van de keizer gekwetst (deze keer gaat het niet om de Montholons) en wil naar de gouverneur gaan en hem vragen het eiland te mogen verlaten. Met moeite gelukt het Bertrand hem daar vanaf te brengen. Ondanks dat schrijft hij aan zijn moeder dat hij naar Europa wil terug keren. Deze door Lowe en Bathurst gelezen brief gaf de laatste reden tot een bijzondere aanwijzing aan de gouverneur (13 december 1817).
Bathurst schreef aan Lowe dat hij Gourgaud in de uitvoering van zijn voornemens moest versterken. De minister zelf had aan Mme Gourgaud laten meedelen, dat de Britse regering een verblijf van Gourgaud in Engeland niet verhinderen zou als hij de toestemming tot terugkeer naar Frankrijk niet verkrijgen zou. Hoewel Bathurst Gourgaud, die zich zoals hij zei, 'voortdurend keurig had gedragen', welgezind was, zou hij hem niet uitzonderen van de quarantaine in Kaapstad als hij naar Europa terug keerde (L.P.20.121).
2. Al snel na de 'ontvoering' van Las Cases op 19 december 1816, had hij Montholon uitgedaagd. De keizer kapittelde Gourgaud en bewoog hem tot intrekking van zijn uitdaging. (Gourgaud I, 331). Op 18 nov. 1817 laat Gourgaud aan Bertrand weten dat hij zijn situatie niet langer kan verdragen. 'Bertrand weerhoudt mij, ik hoef alleen maar te behagen, dat hangt alleen van mij af.' Gourgaud vloekt en zegt: 'Dat is alsof u van mij zou verlangen goud te maken, behagen, hoe doe je dat heer opperhofmaarschalk?' Tenslotte verliest Bertrand zijn geduld. "Hij zei tegen mij", schreef Gourgaud, 'dat hij Zijne Majesteit zeggen zal, dat ik weg wil....'
Op 22 november 1817: Bertrand komt bij Gourgaud: "Ik vraag u of er nieuws is. Hij beweert dat Zijne Majesteit niets gezegd heeft, omdat de keizer gisteren erg somber was. Ik zei, dat hij toch een besluit moet nemen, want ik kan werkelijk de beledigende minachting van Zijne Majesteit niet verdragen. Ik heb meer verloren dan Zijne Majesteit en niet om mij zelf ..... Hij heeft miljoenen en ik, ik heb niets. Ik heb alles verloren en zit nu in de ellende. Bertrand zegt dat hij deze woorden niet aan de keizer zal overbrengen. Ik zeg tegen hem: 'Heer maarschalk, mijn geduld is op, ik zal Montholon een klap geven.' (Gourgaud, 21 november 1817)

- 64 Een van beiden moet van de aardbodem verdwijnen. Voorlopig vraagt hij de keizer afscheid te mogen nemen (1).
Napoleon wordt door Bertrand op de hoogte gebracht. Hij probeert een schandaal te vermijden. Zo'n ruzie zou bij zijn vijanden de grootste vreugde teweeg brengen. Hoewel hij zich aan Gourgaud ergert, trekt hij deze februari-avond een vriendelijke gezicht als hij met Bertrand schaak speelt en vraagt hem 'of hij Jomini (Montholon, rkv) doormidden hakt'. Gourgaud blijft stom.
"Waarom bent u zo treurig? Kop op!" zegt de keizer. "Uwe Majesteit, dat kan ik niet."

Aantekening:

1. Hij verkondigt dat aan iedereen, zelfs aan Balmain, die hij op 30 januari 1818 ontmoet. 'Hij verzekerde mij twee maal, dat het grote nieuws dat door de stad gaat, mijn vertrek naar Europa is. Geërgerd antwoord ik hem dat dit waar is, dat ik vertwijfeld ben om Zijne Majesteit te verlaten, dat ik door de slechte behandeling van een lomperik (Montholon, rkv), die door de keizer wordt gesteund, daartoe gedwongen wordt, dat ik echter deze lomperik rekenschap zal laten geven.' (Gourgaud II, 439).

- 65 "Waarom dan?" "Ik word teveel mishandeld!" Napoleons gezicht verduistert. Hij stuurt Montholon onder het voorwendsel naar buiten om na te kijken hoeveel posten er rond het huis staan, dan staat hij op en gaat op Gourgaud af.
"Wat wilt u?" "Ik smeeek Uwe Majesteit mij afscheid te mogen laten nemen. Ik kan

de ontmoedigingen, die uwe Majesteit mij toevoegt, niet verdragen. Ik heb steeds mijn plicht gedaan. Maar ik mishaat Uwe Majesteit. Ik wil niemand tot last zijn. De keizer moge mij toestaan te gaan.....”

Zover is het dus met Gourgaud gekomen, met hem, die op de Bellerophon de keizer gesmeekt heeft op de verbanningslijst in plaats van de naam van Planat de zijne te zetten. Nu nog kan Napoleon bij de jonge generaal, die van aandoening trillend tegenover hem zit, met enkele woorden de vriendschap herstellen. Maar hij zegt die woorden niet. Hij heeft er genoeg van. Het is zijn zaak, zegt hij, hoe hij de graaf en de gravin de Montholon behandelt. Dan voegt hij er nog aan toe, dat Gourgauds veronderstelling dat hij bij de gravin een kind heeft, fout is: “En als ik met haar een verhouding zou hebben, zou dat dan zo erg zijn?” “Nee, Sire, maar ik heb tegenover Uwe Majesteit nooit zoiets gezegd. Ik neem niet aan dat Uwe Majesteit een zo verdorven smaak heeft.” Dit antwoord is brutaal. De keizer zegt ‘zeer woedend’ tegen Gourgaud, dat hij het met Montholon moet goed maken, een bezoek bij hem moet afleggen.....

“Sire, deze mensen hebben mij teveel aangedaan, maar ik moet niet met Uwe Majesteit daarover praten, maar met Montholon.”

- 66 “Als u Montholon bedreigt”, roept de keizer uit, “bent u een rover en een moordenaar.” “Hier mijn haar, ik heb het sinds maanden niet meer geknipt en zal dat ook niet doen, voordat ik me op die lomperik gewroken heb, die me tot vertwijfeling brengt. Uwe Majesteit stelt het respect, dat ik voor hem heb, zeer op proef. Een moordenaar? Ik geloof niet dat men zoiets over mij beweren kan, ik heb niemand gedood. Men wil mij doden, men wil dat ik van ellende sterf.” “Ik verbied u Montholon te bedreigen! Ik zou hem zelf te hulp snellen als u .... Ik zou u vervloeken!” “Sire, ik kan mij niet laten mishandelen zonder de veroorzaker ter verantwoording te roepen.... Dat is mijn natuurlijk recht. Ik ben ongelukkiger dan al die slaven, want voor hen zijn er zelfs wetten. Voor mij is er alleen maar het houden van. Ik heb niemand iets verkeerd gedaan en zal dat ook nooit doen.” De keizer wordt rustiger: “Luister, als u met hem vecht, zal hij u doden!” “Sire, mijn uitgangspunt is steeds, dat het beter is eervol te sterven dan in schande te leven.” Weer windt Napoleon zich vreselijk op. In de slecht verlichte salon zwaait hij gebarend en loopt wild heen en weer in, zichzelf pratend. De opperhofmaarschalk leunt wezenloos tegen de muur en kan geen woord uitbrengen. Gourgaud in uniform, de muts onder de arm, smeekt hem te getuigen, dat hij al veel eerder verzocht heeft met de keizer te mogen spreken. De opperhofmaarschalk antwoordt niet. Napoleon zegt slechts het een nare trek van hem, Gourgaud, te vinden dat hij over Bertrand en zijn vrouw heeft gesproken. Dan door vermoedheid overmand, vraagt hij aan Gourgaud met een veranderde stem, wat hij nu eigenlijk wil.

- 67 Voorrang hebben op Montholon? Hem, Napoleon, vaker zien? Dagelijks samen met hem dineren? Verstoord reageert Gourgaud, dat een moordenaar en een rover er geen aanspraak op kan maken zoiets te verlangen. Nu geeft de keizer toe. Hij doet het met verstand, uit gevoeligheid. Misschien ook door een restje vriendschap: “Ik bid u deze uitdrukking te vergeten.....” Gourgaud wordt week.... Hij verplicht zich op het duel met Montholon af te zien, als de keizer hem dat schriftelijk opdraagt. Napoleon belooft dat. Hij probeert

Gourgaud van zijn plan het eiland te verlaten af te brengen. Men zal hem in Kaapstad vasthouden, misschien wel in de gevangenis gooien....

“Verloren is verloren. Ik prefereer het voor de vervulling van mijn plicht te sterven.” Nu trekt Napoleon de teugels weer iets aan. “Och, ik ben er zeker van dat u vriendelijk opgenomen zult worden. Lord Bathurst mag u....” “Hoe zo?” “Toch, uw brieven zijn hem bevallen.” “Ik heb steeds geschreven dat het goed met mij ging om mijn moeder niet te verontrusten (1). Ik hang niet aan het leven. Ik heb mezelf niets te verwijten.”

Aantekening:

1. Om zijn moeder niet te verontrusten schreef Gourgaud haar zeer optimistische brieven. Hieronder staan enkele er delen uit:, het eerste is van 12 januari 1816. ‘Ik verheug me voortdurend de allerbeste gezondheid te hebben... Er heerst hier een zeer gematigd klimaat en een eeuwige lente, de lucht is zeer gezond.’
Hij kondigt de terugkeer over een jaar aan, ‘want ik kan niet langer zonder u. We zijn nu in een aardig landhuis voortreffelijk ondergebracht. De lectuur, de uitjes te voet, de jacht en het werk aan interessante memoires, de hoop mij spoedig in uw midden te bevinden, laten mij de tijd zo aangenaam doorkomen als voor een mens maar mogelijk is, die tweeduizend mijl verwijderd is van het liefste wat hij heeft.’
De beide andere brieven werden in de papieren van Lowe gevonden, die daarvan net als van alle overige een afschrift maakte. Deze is van begin 1817:
‘Feit is, dat het prima met mij gaat, gewend ben aan het klimaat en geen zin heb tot hernieuwde discussies over dysenterie aanleiding te geven.’
De laatste is gedateerd op 25 januari 1818: ‘Ik woon nu heel leuk. Kortom, ik heb soms iets over Longwood te klagen, maar geenszins over Sint Helena.’
Men begrijpt dat Lowe zulke berichten van een lid van het keizerlijk gevolg met groot genoegen naar Europa liet gaan. Want ze konden tot wederlegging van het klagen van Napoleon dienen. (L.P.20.141)

68 De keizer rondt de zaak af. Hij zal alles met de opperhofmaarschalk regelen.

Men moet tenminste voor de buitenwacht de schijn ophouden.

“U moet verklaren dat u ziek bent. Ik zal u door O’Meara een doktersverklaring laten geven. Maar luistert u naar mijn raad. Beklaag u bij niemand, spreek niet over mij. Als u weer in Frankrijk bent, zult u het overzicht over het schaakbord krijgen, waarop u te spelen heeft.”

Omdat Gourgaud de brief, die hem verbiedt te vechten, tot aan de volgende ochtend niet heeft gekregen, stuurt de stijfkop Montholon zijn uitdaging. Deze neemt haar op bevel van Napoleon niet aan: “Elk duel tussen ons zou een groot schandaal zijn en het zou de ongelukkige situatie van de keizer meer schade berokkenen.’(1)

Aantekening:

1. In zijn ‘Verhalen uit de gevangenschap’ laat Montholon geen woord over deze twist horen. Hij volstaat ermee op te schrijven: ‘13 februari: Gourgaud heeft ons verlaten!’
De van 4 februari 1818 daterende schriftelijke uitdaging, die Gourgaud aan Montholon zond, bevindt zich in het Archives des Affairs Etranger (1824, fo.295), waar zij via een afschrift door Montchenu belandde.
‘U bent de veroorzaker van al mijn lijden’, schreef Gourgaud, ‘u gelooft te overwinnen als u mij tot het uiterste en zwaar te nemen besluit om te vertrekken dwingt ..... Maar ik ga pas weg als ik voor uw intriges wraak heb genomen. Hoe mijn lot er ook uit zal zien, de achting van alle rechtvaardigen zal aan mijn zijde zijn, enz ....’
De brief van Gourgaud, het antwoord van Montholon en Gourgauds protest daarop bevinden zich eveneens in de papieren van Lowe, gekregen van Gourgaud (L.P.20.141).

69 Gourgaud begon te dreigen,(1) bereikte niets, Zonder naar Bertrand te luisteren begon hij zijn vertrek serieus voor te bereiden.(2) Hij ging naar Plantation naar Lowe en liet hem in aanwezigheid van Gorrequer zijn besluit weten: ‘Ik vraag u’, zei hij tegen hem, ‘mij naar High Knoll of waarheen u ook wilt te laten brengen, als het maar zover mogelijk van Longwood verwijderd is. Ik zou daar niet meer kunnen leven zonder mijn eer te verliezen. Ik ben als een hond

behandeld..... Ik zou nog liever in Frankrijk in de gevangenis sterven dan hier als kamerheer verder te leven en mijn onafhankelijkheid geheel te verliezen....Hij wilde dat noch mijn eer noch een slechte behandeling mij dwingen hem te verlaten.... Ik heb tegen Marchand gezegd: 'Ik zal niets tegen de keizer zeggen, omdat mij dat tot oneer aangerekend zal worden, maar men moet mij niet sarren!' (3)

Aantekening:

1. Hij zou Montholon allereerst bedreigd hebben hem met de rijzweep te tuchtigen. 'Hij is gek', zou Napoleon gezegd hebben, 'hij moet gearresteerd worden!' (Stürmer aan Metternich, 23 februari 1818)
2. O'Meara spreekt in zijn 'Voices from St.Helena' niet over Gourgauds vertrek. Maar hij heeft op 6 februari aan Lowe mede gedeeld dat de generaal om de toestemming om Sint Helena te verlaten, zal komen vragen. Toen de gouverneur hem naar Gourgauds beweegredenen vroeg, meende de arts, dat behalve de misverstanden met Montholon ook het actuele ziekzijn van de jonge man meespeelde, die nauwelijks at en zeer vermagerde. 'Hij leefde erbarmelijk', zei O'Meara, 'en was bijna altijd alleen; Napoleon zag hem heel weinig en dineerde maar af en toe op zondag met hem, als hij tenminste werd uitgenodigd, maar lang zo vaak niet als de Montholons en de Bertrands.' (Opgetekend door Gorrequer, L.P.20.145).
3. Opgetekend door Gorrequer, L.P.20.143)

70 Lowe toonde zich welwillende tegenover de opgewondene. Hij stelde dat men hem in Europa zou zien als een geheime boodschapper van Napoleon of hem zou verwijten zijn gebied in de steek te hebben gelaten (1). Gourgaud antwoordde dat hij vroeg ter vermijding van elke verdachtmaking, zo streng mogelijk behandeld te worden, overigens kon het hem niets schelen (2). Omdat Gourgaud vastbesloten is, dringt Lowe niet verder bij hem aan. De gouverneur, die er alleen maar op uit is Napoleon elke actiemogelijkheid te ontnemen, kan zich zelf alleen maar feliciteren met de verwijdering van een man, wiens aanhankelijkheid van de keizer hij kent en die wel als eerste tot een dappere onderneming in staat zou zijn. Anderzijds zou Lowe niet de plichtmatige officier zijn, om niet te zeggen politie-beambte, zoals in zijn vorige functie, als hij niet geloofde uit de lichtgelovige en zeer beïnvloedbare Gourgaud door een goede behandeling, ja zelfs doordat hij hem tegen de keizer opzet, waardevolle informatie over het leven van Napoleon in Longwood en diens opvattingen en plannen te verkrijgen. Hij overgiet Gourgaud dus met gevoeligheden en laat een klein huis inrichten, waarin de generaal tot zijn vertrek, dat hij hem gemakkelijk wil maken, wonen zal. Gourgaud keert naar Longwood terug, bezoekt Bertrand en pakt zijn koffers.

Aantekening:

1. In zijn dagboek (II, 469) schrijft Gourgaud : 'Ik ga naar Hudson Lowe, die mij aardig ontvangt, mij de raad geeft geduld te oefenen, tactisch te zijn, want ik bevind mij tussen twee klippen: de ene is verveling, de andere is ambitie. Ik vraag hem mij met uiterste gestrengheid te behandelen.' Dit citaat is interessant, omdat het door twee oorspronkelijke bronnen te vergelijken, de absolute waarheid van generaal Gourgaud bewijst.
2. In zijn brief van 13 februari 1818 aan Bathurst merkt Lowe op dat Gourgaud bij deze woorden 'weende'.

71 Op uitdrukkelijk verzoek van Bertrand richt Gourgaud aan Lowe een officiële brief, waarin hij zijn besluit met gezondheidsredenen fundeert (1). Op deze manier, denken Napoleon en Bertrand, zal Gourgauds vertrek in plaats van schade aan te richten, de zaak van de gevangenen positief beïnvloeden. Want zij zal laten zien, dat Europeanen in dit klimaat niet lang kunnen leven

Op de dag voor Gourgauds vertrek laat Napoleon hem roepen. “Dus u zult toch vertrekken.....” “Morgen, Sire.” “U heeft gelijk. Ga eerst naar De Kaap, dan naar Engeland. In Frankrijk bouwt men nu een nationaal leger op; ik zie voor mij hoe u de artillerie tegen de Engelsen beveelt. Zegt u toch juist in Frankrijk hoe zeer ik al deze schurken, deze misdadigers haat.....”

Nu betreurt hij ongetwijfeld het vertrek van zijn jonge generaal. Deze heeft hem goede diensten bewezen, dat zegt hij hem, hij is een goed officier, met hem heeft hij zich wetenschappelijk onderhouden en over zijn veldtochten kunnen praten..... Maar het gepasseerde terug te draaien? Men is aan beide zijden te ver gegaan. Hij geeft Gourgaud net als vroeger een klopje op de wang.

Aantekening:

1. Toch noemt Gourgaud in zijn verzoek gezondheidsproblemen niet als enige grond: ‘Sinds de zware ziekte, die ik twee jaar geleden had, is mijn gezondheid wankeler. Ik werd zeer kort geleden door dysenterie-aanvallen of door leverziekte bezocht. Bij dit lichamelijk lijden kwamen nog de geestelijke kwalen. Ik heb veel ellende gehad, de invloed daarvan was veelbetekenend. Dat heeft het restje gezondheid, dat mij nog bleef, vernietigd, zodat ik u moet verzoeken mij de terugtocht naar Europa vriendelijk mogelijk te maken. De lucht van mijn vaderland en de verzorging door mijn familie zal al mijn lijden wegnemen.....’ (8 februari 1818)

72 “Wij zullen elkaar in een andere wereld terugzien. Nu vaarwel.... Omarm mij. Ga nog naar de opperhofmaarschalk voor de brief.”

Gourgaud omarmt, bijna door emotie overmand, zijn gebieder. Hij gaat naar Bertrand om zijn afscheidsbrief te schrijven (1).

‘Longwood, 11 februari,

Sire, op het punt staande mij van dit oord te verwijderen, ondervind ik een zeer pijnlijk gevoel. Al het overige vergetend denk ik alleen maar daar aan, dat ik me van hem, waaraan ik mijn hele bestaan heb gewijd, scheiden moet. Deze gedachte slaat mij neer en ik kan alleen maar wat troost putten uit de overtuiging dat ik steeds mijn plicht heb gedaan. In mijn ongeluk, Sire, waag ik het te hopen dat u zich mijn diensten en genegenheid een beetje zult herinneren, ja, misschien mijn gevoelens en de oorzaken van mijn vertrek gerechtvaardigd zult kunnen vinden en tenslotte dat ik toch uw welwillendheid maar toch uw achting niet verloren heb.

Staat u mij toe, Sire, mijn vaarwel te ontvangen en accepteert u mijn wensen voor uw geluk. Beklaag mijn lot en mag Uwe Majesteit als u zo af en toe aan mij denkt, zeggen: ‘Hij had tenminste een goed hart.’

De opperhofmaarschalk brengt hem de volgende dag het geschreven antwoord van de keizer, het is kort en koel gehouden (2).

Aantekening:

1. Gourgaud II, 529. L.P.20.121
2. Op Gourgauds verzoek probeerde Bertrand bij Napoleon een ‘betere’ brief te krijgen. Dat lukte niet. Bij deze teleurstelling kwam een door Ali veroorzaakte ergernis. Napoleon had hem bevolen de generaal ‘ter verstrooiing op de reis’ de dubbelen van zijn bibliotheek te brengen. Per ongeluk bracht Ali behalve de genoemde banden nog enkele met het keizerlijk wapen erop. De keizer vroeg deze laatste van Gourgaud terug, die, diep gekrenkt, alles terug stuurde. Gourgaud II, 471; Ali, 154; Balmain aan Nesselrode, 16 maart 1818).

73 ‘Heer generaal Baron Gourgaud,

Ik dank u voor de in uw laatste brief uitgedrukte gevoelens. Ik betreur dat de leverziekte, die in dit klimaat zo aanwezig is, uw vertrek noodzakelijk heeft

gemaakt. U bent jong, u heeft talent, u heeft nog een lange loopbaan voor u; ik wens dat u gelukkig wordt. Twijfel nooit aan het aandeel dat u bijdroeg.

Napoleon'

Gourgaud, opnieuw diep gekrenkt, weigert de 500 pond aan te nemen, die Bertrand hem in opdracht van Napoleon aanbiedt om de reiskosten te bestrijden. Als het nodig is, zal hij wiskundeleraar worden.

In de nabijheid van de gouverneur ingekwartierd, die hem van woonruimte, voedsel en bediening voorziet, door luitenant Jackson respectvol bewaakt, wordt hij al spoedig niet alleen door Lowe, maar ook door de drie commissarissen bezocht en geveleid. Bijna elke dag wordt hij 's middags of 's avonds uitgenodigd: in Plantation, bij Stürmer, bij Balmain, bij Montchenu, bij de admiraal of bij de Engelse officieren. Lady Lowe en baronesse Stürmer sturen hem lekkere hapjes, boeken en bloemen. Zijn papieren worden nauwelijks doorzocht. Het is voor hem eenvoudig zijn dagboek te verstoppen. Lowe staat hem toe het concept van het verslag over de Slag bij Waterloo en talrijke naar dictaat van Napoleon geschreven aantekeningen te behouden. Zo brengt Gourgaud een hele maand door zonder bericht van Longwood (behalve dan wat O'Meara hem af en toe vertelt), ja, als een dier dat los is van de ketting en hij is volledig overgeleverd aan zijn nieuwe belangstellende omgeving. Op de vragen, die men hem stelt (1), antwoordt hij zonder voldoende na te denken.

Aantekening:

1. Men leest maar eens in Gourgauds dagboek de laatste bladzijden na, die betrekking hebben op de periode tussen Longwood en zijn inscheping. Dagelijks wordt hij door de een of ander uitgehoord. Hij komt tot eindeloze gesprekken. Lowe, Reade, Gorrequer, de commissarissen, Wynyard, dominee Vernon, Emmett, Baxter bezoeken hem en brengen uren bij hem door, om nog maar te zwijgen over Jackson, die hem nooit verlaat.

- 74 Hij laat zijn woede en gramschap de vrije loop zonder er aan te denken, dat alles wat hij zegt, uitvoerig opgeschreven wordt en tegelijkertijd met hem de reis naar Europa gaat maken. Misschien ook dat hij de krenkingen, die hij ondergaan heeft, nog zwarter afschildert en zijn wraaklust overdrijft (1). Hij hoopt daarmee zich de quarantaine op De Kaap te besparen, direct naar Engeland te reizen en daar zelfs de toestemming tot verblijf te verkrijgen. Zijn door Lowe en de commissarissen te boek gestelde 'Indiscreties' hebben overigens minder betekenis dan men ze heeft toegedicht. Er zitten leugens bij, die blijkbaar ontstaan zijn door verwarring. Als Gourgaud verzekert dat het boek van Warden onder leiding van de keizer geschreven is, als hij Stürmer en Montchenu vertelt dat Napoleon en Bertrand hem bevolen hebben zelfmoord te plegen om zo aan zijn lijden een einde te maken of dat men in Longwood, toen het zilverwerk werd platgeslagen, een behoorlijke som ontvangen heeft, dan komen de leugens het duidelijkst naar voren.

Aantekening:

1. Zo schijnt hij vreselijk overdreven te hebben als hij Balmain de oorzaak uiteen zet, waarom hij de door Napoleon aangeboden 500 pond heeft afgewezen en hij zegt: 'Voor mijn behoeften is het teveel, voor mijn eer niet genoeg. De keizer heeft zijn koetsier en zijn lakeien, die terug keerden, evenveel gegeven. Las Cases heeft van hem echter 200.000 francs gekregen. Ik zal mijn horloge verkopen, maar me niet laten vernederen. Wat graaf Bertrand betreft, vraagt u hem mij de 20 pond terugg te geven, die hij me schuldig is. Meer verlang ik niet van hem, maar herinnert u hem er boven alles aan, dat ik in de positie ben de keizer een hak te zetten en zijn geheimen te openbaren, dat mijn dagboek over Longwood in Londen 15.000 pond waard is en dat het er op aankomt mij niet tot het uiterste te drijven.'

(Verslag van Balmian, 16 maart 1818)

Men lette op de suggestie van zijn dagboek, het enige dat hij maakte. De discrete Balmian zal hier de gouverneur wel niets over gezegd hebben.

75 Er bevinden zich ook onbezonnen uitdrukkingen bij, die de door Napoleon gevolgde politiek tot het verkrijgen van een ander verbanningsoord tegenwerken. Zo verklaart hij dat de toestand van de keizer niet slecht is, dat deze als hij zou willen, vluchten kan en Amerika zou kunnen bereiken, dat echter niet wil, maar liever gevangene op Sint Helena is (1) dan een vrij man in de Verenigde Staten en dat het op Longwood aan mogelijkheden om heimelijk met Europa te corresponderen, niet ontbreekt. Tenslotte zijn daarbij talloze aanwijzingen over de stemming, de bezigheden en de leefwijze van de keizer, uitingen, die op zich niet strafbaar zijn en in de loop der conversatie gedaan worden. Hoe denkt Napoleon over de Bourbons? Wat zegt hij over Marie-Louise en zijn zoon? Schrijft hij zijn memoires? Wie is de maker van de beroemde door Montholon ondertekende Remonstrantie? Hoe gedraagt hij zich binnenshuis? Enz. Gourgaud, een uitgesproken praattype, die lange tijd geen toehoorders heeft gehad, geeft op alle vragen rijkelijk antwoord. Tegen Lowe zegt hij dat de vijandschap van Napoleon en zijn persoonlijke uitvallen 'een politieke oorzaak heeft, niet een persoonlijk'. Napoleon zou Sint Helena willen verlaten en om dit doel te bereiken moet hij voortdurend over alles protest aantekenen. Hij verklaart ook Napoleons hardnekkige zwijgen over het aanbod voor de bouw van een nieuw huis.

Aantekening:

1. Stürmer aan Metternich, 14 maart 1818. Dit bericht kan men als een samenvatting van de gesprekken met Gourgaud beschouwen. Montchenu heeft dit overgeschreven en als eigen product naar Parijs gestuurd.

76 "Zolang hij in zijn huidige huis blijft (1), kan hij zich inbeelden dat zijn verbanning van voorbijgaande aard is, terwijl de inrichting van een nieuw gebouw het bewijs voor een voortdurend verblijf op Sint Helena zou zijn'. Ook op het eiland is het gerucht gaande, dat de onenigheid met Montholon zuiver een rad voor ogen draaien is, dat Gourgaud de gelegenheid geven zal als vertegenwoordiger van de keizerlijke belangen (2) naar Europa te reizen. Gourgaud ontkent dit enkele malen heftig en geeft zelf de gouverneur zijn woord er op, dat dit niet waar is (3). Lowe gelooft hem. Heeft hij gelijk hem te geloven? Of verliet Gourgaud – zoals beweerd wordt en zoals Montholon verzekert – met een geheime missie van Napoleon op zak het eiland? Balmain zou hem 'hoop op een Koninklijke gastvrijheid in Rusland' gegeven hebben. Gourgaud zou, in Europa aangekomen, zich direct naar de grootmoedige tsaar richten.

Aantekening:

1. Optekening Gorrequer, februari 1818. L.P.20.121
2. Balmain schrijft op 14 maart 181 aan Nesselrode: 'Op Sint Helena gelooft men dat hij door Napoleon met een geheime missie is belast en het gehele breken met Longwood niets als komedie, een geschikte manoeuvre is om de Engelsen te bedotten, waardoor men hem des te meer niet moet vertrouwen. Ik deel die mening niet. Gourgaud is onbezonnen, hij kent de mensen slecht en politieke zaken nog minder. Men kan hem zonder groot risico geen zware taak geven. Hij zou zichzelf onmiddellijk verraden.'
Lowe heeft aan Stürmer gevraagd: 'Geloof u dat Gourgaud de waarheid vertelt en werkelijk met Napoleon gebroken heeft?'
Stürmer antwoordde 'dat de generaal zich te onbeheerst gedroeg om aan te nemen dat hij met een geheime missie is belast.' (Stürmer aan Metternich, 23 februari 1818)
3. Gesprek op 10 en 11 maart 1818. Gourgaud zegt tegen Lowe: 'Ik geef u mijn erewoord, dat ik me in geen enkele politieke aangelegenheid mengen wil..... Ik ben met geen enkele opdracht belast.' (L.P.20.121 en 20.143)

77 Montholon zou hem vanuit Longwood een brief gestuurd hebben met de opdracht 'zijn rol niet te overdrijven' (1).

Aantekening:

1. 'De keizer vindt, beste Gourgaud, dat u uw rol sterk overdrijft. Hij is bang dat sir Hudson Lowe de ogen opengaan. U weet hoe sluw hij is! Blijf daarom steeds op uw hoede en bespoedig uw vertrek zonder de schijn te wekken dat u haast heeft. U positie is erg moeilijk. Vergeet niet dat Stürmer geheel door Metternich wordt bestuurd. Vermijd het om over de koning van Rome te spreken, maar breng bij elke gelegenheid het gesprek erop hoe lief de keizer de keizerin heeft. Wantrouw O'Meara. Zijne Majesteit heeft redenen te vrezen dat hij nog banden met sir Lowe aanhoudt. Probeer er achter te komen of Cipriani dubbel spel speelt. Hoor Mme Stürmer uit, als u denkt dat u dat kunt. Wat Balmain betreft, hij staat zodra dat nodig is aan onze kant. Beklaag u luid over de affaire van de 500 pond en schrijf in deze zin aan Bertrand. Wees niet bang voor actie van die kant. Hij vermoedt niets van uw missie. Uw bericht heb ik ontvangen. Het heeft Zijne Majesteit zeer geïnteresseerd. Montchenu is een oude emigrant en edelman, die men tot bezinning moet brengen, daarmee is alles gezegd. Zo vaak als u in de stad gaat, geeft u een bericht aan 53. Dat is uiteindelijk de veiligste weg, 15, 16, 18.'

Montholon, Longwood, 19 februari 1818 (Dagboek van Gourgaud I, 15)

Dit document, waarover zoveel met inkt is gestreden, is bij ons weten nooit in het origineel naar boven gekomen. Uit onbekende motieven (hield hij het voor te grof?) heeft Gourgaud er nooit gebruik van gemaakt. Daar deed hij goed aan. Deze vervalsing is duidelijk. Montholon heeft deze brief onmogelijk op Sint Helena kunnen schrijven. Een recenter bewijs voor dit bedrog lijkt het opduiken van een schrijver te zijn (Bewijs van 27 april 1934, geleid door M.J. Arna).

Dit schrijven van drie octovellen met doorhalingen op Franse wijze is voorzien van het watermerk Johannot (terwijl in Longwood alleen maar Engels papier was). Het schijnt 'het eerste ontwerp' van de brief van hierboven te zijn.

'In de eerste plaats', staat er, 'laat u niet uit de rol duwen, die Zijne Majesteit u heeft opgelegd en houdt het ondoordringelijke masker op om uw missie ook voor de meest geoefende ogen van het duivelskabinet van Jamestown te verbergen!

Overigens heeft alles wat Montholon aan Gourgaud in deze brief schrijft, geen nut. Ook niet met betrekking tot het gevaar O'Meara, Cipriani, Balmain en tenslotte zichzelf in het verderf te storten. Gourgaud, die steeds door Jackson begeleid werd, kon geen berichten meer naar Longwood sturen. De Fransen hadden onder de Engelsen op het eiland geen medewerkers. Tenslotte is niet te begrijpen waarom Montholon als hij zich al van geheimschrift bediende, de belangrijkste delen van deze brief ongecodeerd liet en pas op de laatste regels (15, 16, 18), die er als een hartelijke groet uitzien, getallen te gebruiken. Men vindt zelden zo'n brutale en tegelijk zo'n slechte vervalsing. Zou Gourgaud een rol en een missie hebben gehad, dan zou Bertrand daarvan geweten hebben, er was geen enkele reden deze zaak voor hem geheim te houden.

78 Ook zou hij hem instructies hebben gezonden (1). In dit alles kunnen we een romantische vinding, zien die veel later door Montholons vruchtbare fantasie opgewekt werd om Gourgaud, met wie hij zich verzoend had, tegen pijnlijke verwijten te beschermen. Balmain, die zeker geen enkele mededeling aan Gourgaud deed, had zelfs gedaan alsof hij Bertrand niet begreep, toen deze hem voorstelde een brief aan Alexander op te stellen (Alexander = de tsaar, rkv). De betrokkenheid van Montholon was zeker geen fantasie. De dagboeken van Gourgaud en Marchand, de papieren van sir Hudson Lowe getuigen ervan (2).

Aantekening:

1. Ook die instructies, als het zou gaan over die, waarvan Montholon beweert dat ze hem in de nacht van 10 op 11 februari zijn gedictieerd, of over andere, waarvan een onbeduidend deel zich in het dagboek van Gourgaud bevindt (aansluitend, 22) zijn onwaarschijnlijke producten. Om ons alleen met het eerste bezig te houden: Nooit heeft Balmain op bevel van de tsaar aan Napoleon vragen laten stellen. En nooit zou het Napoleon zijn ingevallen zich op deemoedige wijze punt voor punt van de beschuldigingen te verschonen, die Alexander hem kennelijk ten laste legt. Overigens is dat alles op de vage, zuidelijke manier van Montholon geschreven. Napoleon schreef in een andere stijl en dicteerde op een andere wijze.
2. De oude, grimmige vijandschap tussen Montholon en Gourgaud was bekend. Op 7 februari 1818 schreef Gorrequer aan Blakeny en beval hem elk heftig gebeuren tussen deze beide te verhinderen en zondig geweld te gebruiken: 'Zou u een belediging of een persoonlijke botsing, die voor de ene of voor de andere zijde tot daden leidt, bemerken, dan moet u de tegenstanders scheiden en zo nodig de wachtofficier als hulp erbij roepen.....'(L.P.20.121)

79 Gourgoud verliet niet als afgezant, maar als verongelijkte het eiland (1). Hij was niet de man, die tegenover de vijand dubbel spel speelde. Hij zou een leugen nooit met zijn officierswoord hebben gedekt. Als we hem in de toekomst voor de zaak van zijn gebied zien werken, handelt hij – en dat is zijn verdienste – uit eigen motieven (2).

Hij verliet het eiland op 14 maart 1818 zonder nog iemand uit Longwood gezien te hebben (met uitzondering van O'Meara).

Aantekening:

1. Het begin van de brief, die hij op 25 oktober 1818 aan de keizer van Oostenrijk richtte, is in dit licht veel betekenisvol:
'..... Hoewel de aantasting van mijn gezondheid mij bij een langer verblijf een zekere dood liet bevrezen, zou deze reden alleen niet voldoende zijn geweest mij tot vertrek te dwingen, als de keizer niet door geklets en intriges tegen mij opgezet zou zijn geweest..... Het zou mij zeer verdrieten te moeten denken, dat Hij, aan wie ik mijn gehele leven heb gewijd,.....in mij misschien alleen een mens zag, die door ontevredenheid verbitterd of door de duur van zijn lijden moe geworden was.'
2. We kunnen hier niet verder speculeren over het 'geval Gourgoud'. Fr. Masson, die enerzijds in zijn boek 'Autour de Sainte-Hélène' (deel 1) de aanneming van de 'missie' grondig weerlegt, heeft anderzijds te hard geoordeeld over Gourgoud. Hij maakt hem tot zondebok van de gevangenschap. Maar er zijn ook verontschuldiging voor hem. Voor deze naïeve tot waanzin neigende mens, die te duidelijk waarnam en wiens bloed zo snel kookte, was het leven in Longwood met het giftige geklets van de beide vrouwen, de flegmatieke Montholon en de onderdanige dienstbaarheid tot een hel geworden. Hoewel hij in Longwood ongetwijfeld met onvriendelijke gevoelens verliet, komt hij in Europa weer tot bezinning en verheft aan de vooravond van het Congres van Aken al zijn stem ten gunste van Napoleon.

80 Gedurende de laatste dagen kwam hij een keer tot aan het wachtgebouw en vroeg Jackson de opperhofmaarschalk te halen om hem vaarwel te zeggen. Deze wees dat af onder het voorwendsel dat 'hij niet in aanwezigheid van een Engelse officier gezien wilde worden.' En toch was hij bij Las Cases onder dezelfde omstandigheden wel gekomen. Toen Gourgoud daar zonder een enkele cent stond en om wat geld liet vragen, verklaarde Bertrand dat hij hem wegens respect voor de keizer niets kon lenen, omdat hij de aangeboden 500 pond niet aannam (1). Gourgoud moest uiteindelijk 100 pond van de gouverneur lenen.

Aantekening:

1. Gourgoud II, 482. Stürmer aan Metternich, 31 maart 1818.
Gourgoud gaf eindelijk toe en nam de 500 pond van de keizer aan. Doch Balcombe, die daartoe geen opdracht had gekregen, kon of wilde niet betalen. (Balmain, Bericht 16 maart 1818).
Direct na Gourgauds vertrek werd deze som door bemiddeling van Lowe hem naar Londen nagezonden. Gourgoud betaalde de gouverneur het geleende terug en richtte aan hem de volgende brief, die duidelijk toont in welke stemming hij vertrokken is (20 juni 1818):
'Na vertrek van Sint Helena hoor ik dat daar beweerd wordt, dat mijn moeder van Napoleon een pensioen krijgt. De ongelukkige situatie, waarin zowel ik als mijn familie zich bevinden, is de schrijnendste weerlegging van deze leugen; ik kan u bovendien verzekeren dat wat ik bij mijn vertrek terecht vermoedde, volledig bewaarheid is. De hier bedoelde brief is nog niet bij de geadresseerde aangekomen en mijn arme moeder heeft van dit zogenaamde pensioen nooit iets ervaren of gekregen.....'
Inderdaad werd dit pensioen door prins Eugène pas vanaf het midden van 1818 uitbetaald.
'Ik kan nog niet met een zeker gevoel in mijn vaderland terug keren, weet ook niet wanneer dit mogelijk zal zijn, maar hoe afschuwelijk mijn situatie ook zal zijn, ik zal nooit proberen haar ten koste van mijn eer te veranderen. Mijn vijanden namen aan, dat ik bedelbrieven ed. zou schrijven, ze hebben zich vergist. Mijn hart verlangt naar edeler wraak..... Ontvangt heer gouverneur, nogmaals mijn dank voor de vriendelijke houding, die u bij mijn vertrek uit Longwood tot aan de inscheping zo aardig heeft getoond.'
(L.P.20.204)

81 Hij schepte zich in op de Camden. Met hem mee reisde William Doveton, de oude boer van Mount Pleasant, die hem op zijn ritten in het grandioze maanlandschap van Sandy Bay (1) vaak tegen gekomen was. Hij voer

rechtstreeks naar Plymouth. Lowe had hem ontheffing gegeven van de omweg naar De Kaap.

*

Veel meer dan het vertrek van Gourgaud (2) betreurde Napoleon de dood van Cipriani, zijn huismeester, boodschapper en vertrouweling. In Longwood, waar hij door zijn geheimzinnigdoenerij onbehagen verspreidde, had hij weinig vrienden gehad, ook bij de Engelsen was hij vanaf het begin verdacht, wist echter later – men weet niet zeker op welke wijze – bij hen in de gunst te komen. Zijn dood kwam plotseling. Toen hij op 23 februari bij het diner serveerde, voelde hij een vreselijke pijn in het onderlichaam, viel neer en rolde huilend over de vloer.

Aantekening:

1. William Doveton (1753 – 1843) was lid van de Raad van Sint Helena. Hij werd in Londen door de koning in de adelstand verheven en keerde als sir William op het eiland terug. Hij was een eenvoudig man. Toen hij in een overvolle Londense straat een dame ontmoette, stelde hij voor het gesprek uit te stellen 'tot die tijd, waarop deze processie voorbij is'. De inwoners van Sint Helena, door de Engelsen Yamstocks genoemd, hadden weerplicht. Een dame van het eiland vroeg eens of Londen na het vertrek van de vloot naar China, niet erg saai was geworden.
2. Hij sprak de volgende dag echt onaardig over hem: 'Ik geloof inderdaad dat deze heer verliefd op mij was. Dat begon ik lastig te vinden, ik kon toch niet met hem naar bed gaan, Zijn verstand is gestoord. Hij zal nog zo ver komen, dat men hem in Frankrijk ophangt of doodschiet. Dat is het lot, dat hem wacht.'
(Stürmer aan Metternich, 31 maart 1818.) Bijna net zo berichtten Balmain en Montchenu.

- 82 O'Meara beveelt aderlaten, baden en afleidingsmiddelen aan. Omdat hij hiermee aan het eind van zijn kunnen was, wendde hij zich tot Baxter en de jonge Henry (1). Er kwam geen verbetering. Op 27 februari 1818 was Cipriani dood. Tijdens de drie dagen van ziekte liet Napoleon zeer dikwijls vragen hoe het met hem ging. Op 25 februari om twaalf uur 's nachts riep hij O'Meara bij zich. Cipriani was in een soort coma gevallen.

"Als ik mijn arme Cipriani zou bezoeken", meende de keizer, "zou mijn aanwezigheid misschien als opwekker werken en hem bij het vechten tegen de ziekte misschien wel om haar te overwinnen, nieuwe krachten geven?"

O'Meara antwoordde: "Cipriani is nog bij bewustzijn en de liefde en aanhankelijkheid, die hij voor de keizer heeft, zijn zo groot, dat hij bij die aanblik ongetwijfeld zal proberen op te staan."

Deze schok alleen al zou voldoende zijn geweest hem te doden. Napoleon zag er met verdriet vanaf. Toen Cipriani's toestand hopeloos was, was hij zeer bedroefd (2). Hij sprak de wens uit dat men een graf binnen de ommuring van Longwood zou delven. In dat geval zou hij de begrafenis kunnen bijwonen. Deze gunst werd hem echter door een onbekende reden geweigerd. Cipriani werd op het kleine kerkhof van Sint-Paul, vlak bij Plantation House, bijgezet.

Aantekening:

1. In zijn 'Events of military life' (II, 36) geeft Henry een uitvoerige beschrijving van Cipriani's ziekte. Het schijnt een geval van blindedarm ontsteking geweest te zijn.
2. Dokter Baxter bevestigt het in zijn bericht van 27 februari 1818 aan Lowe: 'Hij is zeer teneer geslagen en schijnt vandaag misselijk, vermoedelijk door de aanstaande dood van zijn dienaar Cipriani'. (L.P.20.121) Montchenu schreef aan Richelieu: "We zullen hopen dat de dood op deze mooie weg verder gaat". (18 maart 1818)

- 83 Bij gebrek aan een katholieke priester sprak dominee Boys boven het graf van deze overtuigde atheïst (1) de protestante gebeden uit. Bertrand en Montholon volgden de kist, gevolgd door sir Thoma Reade, officieren en inwoners. Napoleon bracht deze gehele dag door bij de Bertrands. Rusteloos liep hij van de ene kamer naar de andere.

De keizer gaf O'Meara de opdracht hulparts Henry te vragen of hij als dank voor

de behandeling van Cipriani een zilveren theeservies wilde aannemen. De pijnlijk nauwgezette Henry verklaarde dat hij daarvoor de toestemming van de gouverneur nodig had. Daarop trok Napoleon zijn aanbod in (2). Aangenaam verrast dat de door zijn fanatisme bekend staande dominee Boys zijn dienaar vrijwillig de laatste kerkelijke eer had bewezen, liet hij hem door O'Meara 25 pond voor de armen en een zilveren snuiftabaksdoos overhandigen. Daarop bracht Vernon, misschien uit jalousie, zijn ambtgenoot in herinnering dat het verboden was van de Fransen geschenken aan te nemen. En Boys zond de doos aan O'Meara terug.

Aantekening:

1. 'Voltaire was zijn orakel', zei Henry, 'maar hij was niet zo tolerant als deze en hij verklaarde alle priesters en koningen (met uitzondering van zijn eigen koning) de oorlog.'
Eenzelfde opmerking bij O'Meara (II, 423).
Lowe schreef op 3 november 1816 aan Bathurst: "Cipriani kwam op een dag uit Napoleons slaapkamer en zei geheel verbluft tegen O'Meara: 'Mijn heer wordt gek. Het lijkt bijna of hij in god begint te geloven. Hij heeft aan de dienaar, die het raam sloot, gezegd: 'Waarom beneem je ons het daglicht, dat god geschapen heeft?' Oh, heel zeker, hij wordt gek. Met Waterloo is dat begonnen.'
En Cipriani zou nog gezegd hebben: 'Ik geloof niet in god, want als hij er was, zou hij een man, die de dood van zoveel miljoenen heeft veroorzaakt, niet in leven laten!' (L.P.20.117)
2. Henry zou hem dit kwalijk nemen: 'Men heeft geprobeerd mij om te kopen en mij in dienst van Napoleon te krijgen.' (Events II, 39)

84

Steeds kleiner wordt de kring van vertrouwelingen rond Napoleon. Balcombe stond bij Lowe allang slecht aangeschreven, Hij verdacht hem ervan in een geheime briefwisseling tussen Longwood en Europa de hand te hebben (1). De joviale leverancier voelde deze groeiende vijandschap, die niets goeds beloofde en hield het voor raadzaam zich uit de voeten te maken. Hij vroeg om een reis naar Engeland, om een verlof van zes maanden te houden (2), die hem door de gouverneur van de Raad van het eiland werd toegestaan. Op 16 maart 1818 kwam hij met zijn beide dochters bij de keizer om afscheid te nemen. Hij had uitbundig op kosten van Longwood geleefd (vanwege de leveranties, rkv) zonder daardoor de gunst van Napoleon te verliezen. In een geheim onderhoud met de keizer werd hij met een bij Lafitte gedeponeerde wissel 3000 pond rijker (3). Dat was de beloning voor de bewezen en een aanbetaling voor de toekomstige diensten. Hij had de opdracht in Europa de leden van de familie Bonaparte te bezoeken en ze nauwkeurig te vertellen over de behandeling van de keizer.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 24 februari 1818. L.P.20.121..
De vriendschappelijke betrekkingen tussen Napoleon en de Balcombes waren Lowe al een langere tijd een doorn in het oog. Zo beval hij, toen de keizer met Nieuwjaar 1818 Betsy en Jane twee prachtige sévre-stelletjes met bonbons gevuld liet sturen, deze naar Longwood terug te laten brengen. (Gourgaud II, 455)
2. Verzoek van 3 maart 1818. Als reden voerde hij de slechte gezondheid van zijn vrouw op. (Archief van Jamestown, 1818).
Balcombe stelde op 5 maart zijn associé Joseph Cole als plaatsvervanger bij de bevoorrading van Longwood voor. Maar Lowe wantrouwde deze en benoemde Denzel Ibbetson, een verbindingsambtenaar, die met de troepen op de Northumberland naar Sint Helena was gekomen
3. L.P.20.133.

85

Eindelijk, zo leek het, zou hij in Londen stappen ondernemen om het terugroepen van de gouverneur te bereiken (1).

Napoleon zag zijn jonge vriendinnen van de Briars met groot verdriet afscheid nemen, vooral Betsy, die hem in de eerste weken van zijn verbanning zo opgemonterd had.

Aantekening:

1. Hij zou de keizer op Longwood een aantal boeken, brochures, en tijdschriften sturen. De geheel niet bezwaarde Balcombe stuurde slechts enkele banden op. Naar het continent ging hij niet, maar hij gaf zijn zakenvriend Holmes de opdracht de 75.000 francs bij Lafitte op te nemen. Hij stelde zich niet in verbinding met Madame Mère en Eugène. Was hij werkelijk van plan naar Sint Helena terug te keren? Dat is niet zeker. In ieder geval, zoals we nog zullen zien, was Lowe vanaf september 1818 op de hoogte van zijn heimlijke verstandhouding met Longwood en van zijn terugkeer kon geen sprake zijn. Balcombe bleef werkeloos in Londen.
Later, in 1823, verschaften zijn beschermheren, waaronder speciaal sir Thomas Tyrwitt, hem een voordelige post als schatmeester van Nieu-Zuid Wales (Australië). Hij ging er met zijn gehele gezin naar toe en stierf daar zelf in 1829 op de leeftijd van 47 jaar. Betsy trouwde in 1832 een zekere heer Abell, die haar een dochter schonk. Toen ze weer naar Londen terug kwam, werd ze bezocht door koning Joseph en prins Louis-Napoleon. Na het overbrengen van de sterfelijke resten van Napoleon publiceerde ze in 1843 in de New Century Magazine haar 'Recollections', die succes hadden. Er waren drie oplages. Later raakte mrs. Abell in geldnood en wendde ze zich tot Napoleon III, die haar bijstond en haar grote landerijen in Algerije schonk. Ze stierf in 1871.
In een gesprek van 17 juni 1818 ondervroeg Lowe Montholon over Balcombe en diens meegenomen wissels, waarvan hij lucht had gekregen. Montholon verklaarde dat Balcombe de keizer er nadrukkelijk om gevraagd had. 'Hij kwam in de biljartzaal en vroeg om hemelwil deze som, die hij dringend nodig had, te lenen, daar hij bijna geruïneerd was. Hij zei dat dit hem redden zou, dat hij de Briars en zijn op het eiland achtergelaten eigendommen als onderpand voor het geld gaf. Toen kwam ook Betsy nog de keizer vleien. Ook Bertrand en O'Meara spraken op dezelfde manier op hem in, zodat Napoleon zich liet vermurwen en tegen Bertrand zei, dat hij kon doen wat hij wilde. (L.P.20.144)
Balcombe heeft de grootmoedigheid van de keizer misbruikt..
2. Noot van rkv: 1 pond was ten tijde van Napoleon 25 francs.

86+
87

De kleine hilde. De keizer droogde haar tranen en met zijn zakdoek en vroeg haar deze als aandenken te behouden. Hij schonk haar ook een haarlok (1). Men heeft in de vriendschap, die het wilde onbezonnen meisje teweeg bracht, tekenen van tedere gevoelens willen ontdekken (2). Napoleon heeft haar zeker alleen als kind beschouwd. Hij was bij haar, amuseerde zich over haar elkaar opvolgende of gelijktijdige verliefdheden en zag haar met plezier om zich heen (3). Maar hoewel haar vertrek en daarmee het verdwijnen van een vrolijk stukje uit zijn omgeving hem pijn deed, zo scheen hij haar toch spoedig vergeten te zijn, want hij sprak bijna nooit meer over haar (4).

Aantekening:

1. Balmain aan Nesselrode, 27 maart 1818. Vele jaren later heeft mrs. Abell deze herinneringen afgezwakt. Ze vertelt dat Napoleon met haar en haar zuster in de tuin wandelden en Napoleon had, wijzend op de oceaan, die tussen de bergketens de horizon afsloot, gezegd: 'U zult naar Engeland zeilen en mij op deze ellendige rotsen laten sterven. Zie die muren daar, ze zijn de muren van mijn kerker. Spoedig zult u de dood van keizer Napoleon vernemen.'
Niets is onwaarschijnlijker. Juist toen voelde de keizer zich prima. Hij had de Balcombes niet voor eeuwig vaarwel gezegd, want toen was hij er van overtuigd dat ze over zes maanden terug zouden komen.
2. Frémaux: "Une petite amié de Napoléon". Heer Frémaux, wiens werken over Sint Helena niet onverdienstelijk zijn, maar veel onnauwkeurigheden bevatten, heeft deze bewering opgesteld, die slechts op een vergissing van Montchenu berust. Deze heeft in meerdere brieven de verhouding tussen Napoleon en Betsy boosaardig geïnterpreteerd en enige Europese kranten verbreidden deze onzin. De familie Balcombe was hierover zeer verontrust. Betsy wilde wraak nemen op de markies (Montchenu, rkv) en zwoor zijn pruik met ongebluste kalk in te smeren. Ze beweerde dat Napoleon haar voor de uitvoering van dit plan een mooi cadeau beloofd had. Maar helaas was mrs. Balcombe er tegen. (Mrs. Abell, 105)
3. Als hij bezig was of pijn had, liet hij niemand toe, Dat was zo op 23 december 1816 en op 18 oktober 1817.
4. De Bingham's kwamen niet meer op Longwood, omdat de generaal tengevolge van ziek zijn of het humeur van de keizer drie keer niet ontvangen waren. (Montchenu aan Richelieu, 8 januari 1818) Ze verlieten op 30 maart 1819 op de Regent het eiland. Bingham had verzocht om terug geroepen te worden, omdat de Oostindische Compagnie hem niet als lid van de Raad van Sint Helena had benoemd. Hij legde bij de keizer geen afscheidsbezoek af.